

ТЕКСТОТВІРНИЙ ПОТЕНЦІАЛ РЕЧЕННЯ У МІСТИЧНОМУ ХУДОЖНЬОМУ ДИСКУРСІ

Актуальність теми та постановка проблеми в загальному вигляді. Лінгвістика тексту як мовознавча наука виникла у 60-70-ті рр. минулого сторіччя і зумовила виникнення ряду питань, пов'язаних із аналізом зв'язного тексту на різних рівнях: лексико-семантичному, морфолого-синтаксичному, стилістичному – і аналізом функціонального навантаження мовних одиниць у тексті. У центрі уваги опинився художній текст (і, відповідно, художній дискурс), оскільки він становить інтеграцію кодифікованої літературної мови (КЛМ) і розмовного мовлення (РМ). М. Я. Димарський зазначає, що художній твір займає особливе положення по відношенню до цих двох сфер (КЛМ та РМ), позаяк в ньому відбито «найскладніші переплетення авторських, персонажних та ін. мовленнєвих планів, наявні різні авторські маски, які поза художнім текстом неможливі» [6, с. 104]. Однак чимало художніх жанрів, які виникли у літературі у ХХ ст., досі не мають сталої лінгвістичної дескрипції на різних мовних рівнях, зокрема йдеться і про містичний дискурс. У центрі нашої уваги постали особливості речення як текстотвірної одиниці містичного художнього дискурсу, оскільки в сучасному мовознавстві наявні лише поодинокі наукові розвідки, присвячені мовним особливостям цього типу художнього дискурсу.

Ступінь дослідження проблеми. Проблема вивчення текстотвірного потенціалу мовних одиниць характеризується наявністю у мовознавстві сталих концепцій. Так, детальну класифікацію мовних одиниць та опис їх функційного навантаження представлено в монографії «Філологічний аналіз тексту» Н. С. Болотнової [1]; вербальну репрезентацію мовних одиниць через текстові категорії знаходимо у працях Н. С. Болотнової [1], О. П. Воробйової [4], І. Р. Гальперіна [5]; концепції породження та сприйняття тексту відбито у працях Н. С. Валгіної [2], Т. А. ван Дейка [3], М. Я. Димарського [6].

Об'єктом нашого дослідження є містичний художній дискурс, а **предметом** – текстотвірний потенціал речення як мовної одиниці.

Метою нашої розвідки є дескрипція текстотвірного потенціалу речення у містичному художньому дискурсі, що зумовлює розв'язання таких **завдань**: 1) визначити основні текстотвірні одиниці на різних мовних рівнях; 2) ідентифікувати особливості речення як текстотвірної мовної одиниці; 3) схарактеризувати особливості функціонування різних типів речення у текстах містичної прози.

У дослідженні використано такі **загальнонаукові методи**: *описовий*, за допомогою якого виокремлено мовні одиниці в текстах містичних творів, *методи аналізу і синтезу*, за допомогою яких систематизовано зібраний матеріал та узагальнено отримані результати. Серед **спеціальних лінгвістичних методів** залучено: *метод контекстуально-інтерпретативного аналізу*, який використано для визначення функціонального навантаження мовних одиниць.

Викладення основного матеріалу дослідження. Текстотворенням (М. Я. Димарський, Т. А. ван Дейк, І. Р. Гальперін) вважатимемо власне мовні закономірності організації тексту. Текст трактуватимемо як результат творчого процесу, що становить цілісне системно-структурне утворення. Причому зазначені у дефініції ознаки тексту – цілісність, системність і структурність тексту, а також інші властивості тексту (наприклад, зв'язність, автосемантия, діалогічність, напруженість тощо) – зумовлені саме текстотвірними одиницями.

Вивченню параметрів текстотворення присвячена монографія Н. С. Болотнової «Філологічний аналіз тексту», у якій дослідниця дає визначення категоріям та одиницям, що беруть або здатні участь у процесі текстотворення, створює їх типологію.

Текстовірні одиниці Н. С. Болотнова розглядає крізь призму образної перспективи тексту, яку дефінує як «поетапне розгортання комунікативно образного потенціалу мовних одиниць в ієрархії контекстів, що розширюються, з урахуванням інших мовних засобів, які потрапили в радіус естетичної взаємодії з цією мовною одиницею» [1, с. 266] і подає загальну дескрипцію їх текстотвірного потенціалу.

Так, «малі» текстотвірні одиниці – фонема / звук – відіграють важливу роль у процесі текстотворення, коли автор має на меті створити сугестивний текст. Н. С. Болотнова відзначає асонанс, алітерацію та звуконаслідування як засоби втілення впливового ефекту. У зв'язку з цим особливої вагомості набуває фоносемантична концепція А. П. Журавльова, згідно з якою виявлено символізм фонетичних одиниць.

Морфема, хоча і граматично не самостійна мовна одиниця, має текстотвірні можливості: особливого значення набуває повтор морфем, передусім кореневих, а також синонімія морфем і однотипність емоційно-оцінного і стилістичного маркування різних морфем. Особливо великий текстотвірний потенціал мають морфemi у авангардних текстах і таких, що будуються за принципом мовної гри.

Текстотвірні можливості лексеми, або ЛСВ, пов'язані з її комунікативним потенціалом, адже вона «співвідноситься з уявленнями про певні явища дійсності. Ця здатність реалізована на основі асоціативних зв'язків: референтних, ситуативно-тематичних, парадигматичних, синтагматичних, когнітивних, культурологічних тощо» [1, с. 277].

Текстотвірний потенціал висловлювання / речення визначається його здатністю актуалізувати певну ситуацію, пов'язану з подальшим або попереднім розгортанням тексту. Роль речень в текстотворенні, як зазначає Н. С. Болотнова, залежить від характеру синтаксичної конструкції і семантико-синтаксичних відношень (доповнення, підсилення, контраст) із її найближчим і подальшим оточенням [1, с. 288-289].

У текстах містичної прози представлені речення усіх семантико-синтаксичних типів. Так, речення, пов'язані відношеннями доповнення, лінійно і послідовно передають інформацію щодо різних явищ реального та ірреального світу, на межі яких перебувають головні герої. Протиставлення цих двох світів відбивають речення, що семантично марковані як контрастні. За допомогою цих речень реалізується категорія амбівалентності у містичному художньому дискурсі [8]. Відношення підсилення засновані на повторенні семантичних ознак і характерні для речень, що мають не тільки описати різноманітні містичні явища чи події, а й створити певний емоційний фон напруги та переживання за долю героїв. Вони є синтаксичним вираженням категорії саспенсу у містичній прозі [7].

Висновки і перспективи дослідження. Ґрунтуючись на типовості та повторюваності фрагментів, можемо резюмувати, що речення у містичному художньому дискурсі пов'язані між собою відношеннями доповнення, підсилення та контрасту і є вербальними репрезентантами категорії амбівалентності і саспенсу у містичному художньому дискурсі. Подальші перспективи дослідження пов'язані з описом природи інших параметрів містичної прози та їх текстотвірних вербальних репрезентантів на різних мовних рівнях.

Література

1. Болотнова, Н. С. (2009). *Филологический анализ текста : учеб. Пособие*. Флинта.
2. Валгина, Н. С. (2003). *Теория текста*. Логос.
3. Ван Дейк, Т. А. (1988). Стратегии понимания связного текста. *Новое в зарубежной лингвистике*, 23.
4. Воробьёва, О. П. (1993). *Текстовые категории и фактор адресата: монография*. Вища школа.
5. Гальперин, И. Р. (2006). *Текст как объект лингвистического исследования*. КомКнига.
6. Дымарский, М. Я. (1999). *Проблемы текстообразования и художественный текст* (на материале русской прозы XIX-XX вв.). Эдиториал.
7. Жогова, И. Г. (2018). Языковые средства создания саспенса в произведениях жанра «триллер» и способы их актуализации (на материале романов англоязычных авторов)». *Язык и культура*, 43.
8. Першин, Є. В. (2020). Містичний художній дискурс: жанрові особливості й мовна специфіка. *Записки з українського мовознавства*, 27.